

Exarchatus ipse, et **Pentapolis** sanctæ reipublice **A** **16** per Pippini donationem accederent, nudo reipublicæ nomine eam ditionis imperii partem apud ipsum Anastasium indicari ex nuper laudato loco, compertum est. Reipublicæ pariter nudo nomine paulo antea (sect. 212) ducatum Romanum idem auctor nuncupaverat: « Et fuisset itineris longitudo per circuitum finium reipublice eundem usque ad Bleranam civitatem per partes Sutrinæ civitatis. » Quandoque etiam videbimus in Codice hoc Carolino absolute rempublicam appellari ditionem ecclesiasticam post Exarchatus et Pentapolis accessionem. Nusquam vero Reipublicæ Romanorum, aut sanctæ Reipublicæ nomen, Ecclesiasticæ ditionis proprium, imperio tribui comperitur. Quare inutilis omnino est ea quæsitio nominis, quo absolute adhibito principatus quisque designatur, et cum *Romanorum*, seu *sanctæ* additamento ecclesiasticus, aut pontificius tantummodo definitur. Serio autem reputanda mihi videtur agendi ratio: nam duplex sit restitutio rerum ab uno eodemque rege Langobardorum, uno eodemque Zacharia repetente. Nihilominus quæ multo plures sanctæ reipublicæ juris erant, integræ pontifici restituntur; dux Clusius cum tribus aliis viris illustribus in ejus obsequium mittuntur, qui singularum in possessionem civitatum eundem mittant; nobiles captivi eidem redduntur. E contrario quæ juris erant imperii ex parte tantummodo sunt restitutæ, tertia earum parte retenta pignori ad certum tempus, quoad cum Augusto per legatos de restitutione integra conveniretur. Quis hinc non videt ditionis ecclesiasticæ principem haberi pontificem, et Exarchatus ab Eutychio administrati Constantianum Copronymum?

XXIV. Equidem non ignoro Adrianum pontificem hoc suis litteris (*Conc. Nic. II, act. 2.*) Constantino et Irenæ testatum esse: quod nempe utriusque Gregorii exemplo « Zacharias, et Stephanus, atque Paulus, et item Stephanus prædecessores nostri sancti pontifices sapientum avum et genitorem vestræ serenissimæ tranquillitatis pro statuendis ipsis imaginibus sacris deprecati sunt. » Præterea novi, quod Copronymus, utcumque impius, auditus quæ Zacharias intrepide gesserat pro Exarchatu, Artavasio devicto, ac sede imperii recuperata, « donationem in scriptis de duabus massis, quæ Nymphas et Normias appellantur, juris existentes publici eidem sanctissimo ac beatissimo papæ sanctæ Romanæ Ecclesiæ jure perpetuo direxit possidendas » (Anast. sect. 220). Quare et illud affirmare non dubito, quod uterque Gregorius, Zacharias, et Stephanus pontifices ab Adriano memorati ante annum 753 nunquam spem omnem deposuerunt, fore ut Græci resipiscerent, reciperentque populorum voluntate urbem et ejus ducatum, quod toties bello tentarant, **17** sed nequidquam. Interim autem et consensu populorum, et exterorum testimonio principum pontifices, præque iis Zacharias dominabantur in Urbe, et ejus ducatu. Quod cum quinque minimum et viginti annorum spatio fecerint, nec ullus usquam ex Carolinis principibus reperitur, qui hujusmodi dominationis titulum aliquatenus immutaverit: necessario fatendum est, pontifices veros fuisse principes sanctæ reipublicæ potestate eorum sensim confirmata rebus prospere gestis; ita enim cœlitus ordinatum erat.

XXV. Omnia hæc necessario præmitti oportuit hinc Gregorii III litteris; quippe quibus mirum in modum abusi sunt recentiores eruditi, ut falsas opiniones tuerentur. Eos profecto non latuit, documen-

tum aliud non suppetere toto eo temporis spatio quod Pippini donationem prævit, quo pontificiam ordiantur ditionem beneficio regum Franciæ. Quapropter earum uno præsidio utendum erat astruendæ rei. Quid igitur? Claves confessionis mitti solitæ ad viros principes devotionis ergo, in regni symbolum versæ. Legationi, quam præcessisse epistolis non obscura indicia in iisdem sunt, ascriptum consultum Romanorum; consultum ipsum in consulatum transmutatum consulatus in patriciatum. Et quia litteræ ipsæ docent, petita vere opem ex Francia a pontifice, sed minime impetratam; legatio et litteræ tractatusque omnis inter Gregorium et Carolum coarctanda sunt visa in maximas angustias paucorum mensium anni 741, ut Caroli valetudinem secuta mors Octobri mense, impedimento fuisse videatur. Falsa omnia, ut abunde est demonstratum. Ac Francis quidem viris clarissimis Petro de Marca, Cointio, Ruinartio, Pagio veniam aliquam adhibendam esse censuimus, si maximis regum Francorum meritis in Romanam Ecclesiam, istiusmodi etiam voluntatem morte superveniente elusam, reclamante historia, non adjecissent. Nostris vero nuperrimis scriptoribus opiniones aperte falsas foveantibus, atque infinita commentatione onerantibus quid melius reponi potest, quam litteræ ipsæ Codicis Carolini, quæ abutuntur?

XXVI. Et vero eadem præteriti non semel anni mentionem faciunt, Langobardos rescisse memorant petitum ex Francia auxilium: neque igitur eæ possunt cum legatione conjungi, neque in mortem recte rejicitur causa opis non allatæ. Inscrubuntur *Carolo subregulo*; sicut aliæ posteriores *Zachariæ Majori domus Pippino*; et aliæ *Stephani II Pippino regi*; tametsi nulla ex sequentibus *patriciatum* silet, postquam idem Stephanus dignitatem illam regi Francorum certo contulit. Ergo patricii dignitas ex interpretatione ærei consulatus educta nugæ sunt. **18** Denique eadem litteræ declarant, claves sancti Petri missas esse instar libelli supplicis, quo petita auxilia velocius, atque efficacius obtineri possent: quare regnum Romæ (exosum semper, atque infaustum nomen) inepte excogitator in sacris clavibus præsertim a Muratorio, qui Codicis Carolini ex recensione Lambecii variantes lectiones evulgans (*Res. Ital. tom. III, part. 2*) pro ea voce *regnum*, legit ediditque *rogam*. Perspicue omnia patebant ex subjectis litteris.

I.

19 • EPISTOLA GREGORII III • PONTIFICIS

• AD CAROLUM MARTELLUM.

(An. Dom. 739, Cod. Car. I, chron. I.)

ARGUMENTUM. — Confirmata Romanorum defectione ab impiis Græcis, Langobardi perpetui eorum hostes insolentiores facti. Adversum hos Gregorius III insigni legatione Carolum Martellum movere nititur. Re illi cognita, obtendentes rebellionem ducum Spoleti et Beneventi, amici ac federati principis concessu Romanos affligunt. Pontifex ad Carolum datis litteris Ancardo direptionum et cædium oculato testi, auxilium flagitat, quod per legatos is promiserat; nonnulla eidem committit secreto enarranda: præproperam obtenturus opem, claves Confessionis sancti Petri, supplicis instar libelli, transmittit.

ordine inverso. Idem postea fecit Baron. secundam referens an. 739, n. 6, primam 40, n. 20, Zacagnus eum imitator cod. ms. n. 22, 24. Male omnes. Pagius recte ordinem restituit an. 740, num. 13. At Cointio adhærens utramque ad annum differt 741. Recentiores eruditi omnes eum sequuntur. Cæterum utraque pertinet ad an. 739, quo Baron. secundam retulit. Vide Admonitionem. CXXX.

* Lamb., *Epistola Gregorii papæ ad Carolum Majorem domus, missa pro defensione sanctæ Dei Ecclesiæ.*

† Iniit pontificatum anno Christi 731. Mortuus 741. Exstat apud Baron. tom. IV anno 740, n. 20; et cent. 8 Magdeb. cap. 10. Græts.

‡ Primi omnium Magdeburgenses Centur. 8, cap. 10, utramque Gregorii epistolam typis vulgavit; sed

Domno excellentissimo filio Carolo ^a subregulo **A** Beneventanus. Sed omnia mendacia sunt. Non enim Gregorius papa.

Nimia fluctuamur tribulatione et lacrymæ die noctuque ab oculis nostris non deficiunt, quando conspiciamus quotidie, et undique Ecclesiam sanctam Dei a suis, in quibus spes erat vindicandi, destitui filiis. Propterea coarctati dolore in gemitu et luctu consistimus, dum cernimus id, quod modicum remanserat præterito **20** ^b anno, pro subsidio et alimento pauperum Christi seu luminariorum concinnatione, in partibus Ravennatum, nunc gladio et igni cuncta consumi a Luithprando et ^c Hilprando regibus Langobardorum: sed in istis partibus Romanis mittentes plura exercita similia nobis fecerunt et faciunt, et omnes ^d salas sancti Petri destruxerunt, et peculia, quæ remanserant, abstulerunt; et nulla nobis apud te, excellentissime filii, refugium facientibus pervenit hactenus consolatio; sed ut conspiciamus, dum indultum a vobis eisdem regibus est motiones faciendi, quod eorum falsa suggestio plusquam nostra veritas apud vos recepta est; et timeamus, ne tibi respiciat ad peccatum; quando nunc, ubi resident ipsi reges, ad exprobrationem nostram ita proferrunt verba, dicentes: Adveniat Carolus, apud quem refugium fecistis, et exercita Francorum, et si valent, adjuvent vos, et eruant de manu nostra.

O quam insanabilis dolor pro his exprobrationibus in nostro retinetur pectore, dum tales ac tanti filii suam spiritualem matrem, sanctam Dei Ecclesiam, ejusque populum peculiarem, non conantur defendere! Potens est, charissime filii, ipse princeps apostolorum, ob a Domino sibi concessam potestatem, defendere domum ^e et populum peculiarem, atque de inimicis dare vindictam: sed fidelium aliorum mentes probat. Non credas, filii, falsidicis suggestionibus ac suasionibus eorumdem regum. Omnia enim falso tibi suggerunt, scribentes circumventiones, quod quasi aliquam culpam commissam habeant [*Lamb. et Gent. add. eis*] eorum duces, id est, Spoletinus et

^a Zacharias infra majorem domus appellat. Recte uterque, nam subreguli dicebantur majores domus sub prima regum Francorum stirpe, quod rerum summa penes eos esset, ut multis prolatis exemplis probat Du Cange Gloss. GENN.

^b Hinc patet, Langobardos anno 738 Ravennatibus **D** damna intulisse: quod Pauli Diaconi historiam hac occasione maxime junam supplet. Ib.

^c Hildebrandus a patre Liutprando in regni consortium vocatus erat ann. 736. Ita Horat. Blanch. ad Paul. Diac. l. vi, c. 35. Murator. Antiquit. Ital. tom. I, ex instrumentis adcomitiss. Matild. spect. in archivo Luccensi. Ib.

^d Pro Salas, male Baron. legit *Scalas*. Salæ enim erant domus, quæ in massis, seu prædiis Ecclesiæ, et hodie domus rusticæ, a colonis inhabitabantur. Ad majora etiam ædificia extendebatur id nomen, ut notat Decangius, qui hunc epistolæ locum non vidit. Estque hoc argumentum evidens, datam epistolam ante invasionem quatuor civitatum in belli exitu an. 759, mense Aug. ind. vii, ut habent omnes Cod. Anastasii tum editi, tum mss., quas certe silentio non præterisset. Ib.

^e *Lamb., per a Domino sibi concessam potestatem*

pro alio (satisfaciat tibi [*Lamb., Gent., te*] veritas, filii) eosdem duces persequuntur capitulo, nisi pro eo, quod **21** noluerunt, ^f præterito anno, de suis partibus, super nos irruere, et sicut illi fecerunt, res sanctorum apostolorum destruere, et peculiarem populum deprædare, ita dicentes ipsi duces: quia contra Ecclesiam sanctam Dei, ejusque populum peculiarem non exercitamus, quoniam et pactum cum eis habemus, et ex ipsa Ecclesia fidem accepimus; ideoque niicro eorum desævrit contra eos. Nam ipsi prædicti duces parati fuerunt et sunt secundum antiquam consuetudinem eis obedire; sed illi retinentes iram, pro eo quod superius diximus, per exquisitam occasionem volentes illos et nos **B** destruere et invadere; ideo utrosque persequentes vestræ bonitati suggerunt falsa, ut et duces illos nobilissimos degradent, et suos ibidem pravos ordinent ^g duces, et multo amplius quotidie, et ex omni parte Dei Ecclesiam expugnent, et res beati Petri principis apostolorum dissipent, atque populum peculiarem captivent.

Tamen ut rei veritas vobis declaretur, Christianissime filii, jubeas, post ipsorum regum ad propria ^h reversionem, tuum fidelissimum missum, qui non a præmiis corrumpatur, dirigere, ut propriis oculis persecutionem nostram, et Dei Ecclesiæ humiliatorem, et ejus rerum desolationem, et peregrinorum lacrymas conspiciat, et tuæ bonitati omnia pandat. Sed hortamur bonitatem tuam coram Domino, et ejus **C** terribili judicio, Christianissime filii, ut propter Dominum et animæ tuæ salutem, subvenias Ecclesiæ sancti Petri, et ejus peculiari populo, eosdemque reges sub nimia celeritate refuses, et a nobis repellas, et jubeas eos ad propria reverti; non despicias deprecationem meam, neque **22** claudas aures tuas a postulatione mea; sic non tibi ipse princeps apostolorum claudat ecclesiæ regna.

ⁱ Conjuro te, in Dominum vivum et verum, et ipsas sacratissimas claves confessionis beati Petri,

suam defendere domum. — *Gent. : operam do sibi concessam potestatem suam defendere domum.*

^f Incursiones utique ac deprædationes in ducatu Romano esse factas an. 758 hinc conjicitur. GENN.

^g Revera Liutprandus ducem Spoleti constituit Hildericum, quem postmodo Trasemundus ope Romanorum ducatu suo recepto extrinxit, ut Paul. Diac. (lib. vi, c. 55) idque mense Decembri an. 759 Anast. in Zachar. Hinc videant Pagii assecclæ, num epistola hæc differri queat ad an. 741. Ib.

^h Quamvis vere adulto, seu mense Maio tum reges ab bella proficisci solerent, ac domum redire Octobri; quod Muratorius demonstrat (*Antiq. Ital. tom. II, diss. 26*), tamen Anastas. docet, Langobardos citius, Augusto videlicet mense, hinc discedere consuevisse. Et infra planum erit, ep. 8, al. iv; Kalendis Januariis ab Haistulpho obsessam urbem. Quare incerta apud Langobardos præliandi principia, incertus finis. Id Romanis certum ex longo tot annorum experimento, quod æstate incursionibus, præliisve ex gentes finem dabant. Ib.

ⁱ Sic ep. xv. *Conjuro te per omnipotentem Deum, et ejus principem apostolorum, et alibi sæpe, ut videbimus. Moris enim erat Romanorum pontificum*

quas vobis ad regnum a dimisimus, ut non proponas A
'Lamb. proponas] amicitiam regum Langobardorum.
amori principis apostolorum, sed velocius et sub
nimia festinatione sentiamus, post Deum, tuam
consolationem, ad nostram defensionem, ut in om-
nibus gentibus declaretur vestra fides, et bonum
nomen: quatenus et nos cum propheta mereamur
dicere: *Exaudiat te Dominus in die tribulationis,*
protegat te nomen Dei Jacob. Harum autem littera-
rum portitor, Anchard vester fidelis, quod oculis
suis vidit, et nos ei injunximus, omnia tuæ benignæ
excellentiæ viva voce enarrabit. Et petimus bonita-
tem tuam coram Deo teste et iudice, ut nimis festi-
nanter nostros lenias dolores, et lætæ nobis
celeriter mittes [Lamb., mittas] nuntia, ut læti effecti
animo, die noctuque, pro te tuisque fidelibus, coram
sacris sanctorum principum apostolorum Petri et
Pauli Confessionibus Domino fundamus preces.

II.

23 ITEM EPISTOLA GREGORII SECUNDA.

AD CAROLUM MISSA.

*Similiter pro defensione sanctæ Ecclesiæ.**(An. Dom. 739, Cod. Car. II, chron. 2.)*

ARGUMENTUM.—Increbescente Langobardorum rabie,
sancti Petri basilica tunc extramœniana expilata,
obsessæ urbe, iterum auxilium petit a Carolo verbis
liberalioribus, quam factis. Plura item lateri com-
mittit secreto narranda: dissidentia nescia quid
modeste significat.

^b Domino excellentissimo filio Carolo subregulo
Gregorius papa.

utramque conjungere, ut pios reges efficacius mo-
verent. Nam Dei timore, et amore Petri Rippiaus,
et Carolus maxime affliciebantur. Nequidquam Grego-
rius cum majore domus idem præstat. CENN.

^a Vera lectio Codicis Vindobonensis *ad rogum*, ut
notavit Lambecius, seu melius *ad rogum*, ut Genti-
lotus, diuturnis eruditorum concertationibus modum
imponit. Utrumque vocabulum Du Canguio sonat
preces deprecationem. At rogæ exemplum aliud non
profert, præter epist. 91. *al.* 88. hujus Codicis.
Contra, *rogi*, præ aliis multis habet formulas preca-
riarum, et passim in Regula magistri *rogus Dei*. De
roga itaque dabit res est, præsertim cum Gentilotus
rogum legat et in epist. ead. 88, quod singu-
lare exemplum affertur a Du Canguio. Et liquet, id
nomen apud Anastasium frequens, pro erogatione
tam pontificia quam imperiali adhiberi. Sic Deus-
dedit, Bonifacius V, Severinus et Joannes IV dimise-
runt *omni clero rogam integram* secti 117, 118, 123,
124, et Leo III *rogam in presbyterio maxime ampliavit*.
Factiosi etiam quidam de imperiali erogatione lo-
quentes sect. 121 cum exercitu: *Rogæ vestræ*, in-
quiunt, *quæ ut dominus imperator vobis per vicem man-
davit*. Causas, cur hic Magdeburgenses, et postea
Baronius legerint *ad regnum*, non quæro; nullius
enim momenti est causam erroris nosse, cum ipse
error patet. Miror autem Augustini interpretationem
neglectam esse serm. 22 de ss. qua Petrus ipse vo-
catur *clavis ad regnum*: ita ut nisi etiam cubasset
menda, non aliud regnum intelligi debuerit; quam
cœlestis. Perinde an *roga*, quam Tengnagel: semel;
et Lambecius bis legerunt; rogæ significationem præ-
ferat, nihil moror: id mirum in modum doleo, quod
Muratorius an. 1754; hanc Codicem juxta Lambecii
recensionem ediderit: at nihilominus in Annalibus
Luceis, an. 741 et 789; mordicus *ad regnum* susti-
et commentariis oneret: ut argumento perspi-

Ob nimium dolorem cordis et lacrymas, iterata
vice tuæ Excellentie necessarium duximus. asseben-
dum, confidentes te esse amatorem filium beati Petri
principis apostolorum et nostrum; et quod pro ejus
reverentia, nostris obediatis mandatis, ad defenden-
dam Ecclesiam Dei, et peculiarem populum, qui jam
persecutionem et oppressionem gentis [Lamb. om-
gentis] Langobardorum sufferre non possumus. Omnia
enim luminaria ad [Grets. add. honorem] ipsius
principis apostolorum, et quæ a vestris parentibus, et
a vobis offeruntur, ipsi abstulerunt; et quoniam
ad te, post Dominum, confugium fecimus, præterea
nos ipsi Langobardi in opprobrium habent, et oppri-
munt. Unde et ecclesia sancti Petri deudata est,
et in nimiam desolationem redacta; ^d tamen omnes
nostros dolores ²⁴ subtilius in ore posuimus præ-
senti partitori, ^e tuo fidei, quæ [Cenn., quos] in
auribus tuæ Excellentie suggerere debeat. Tu autem,
filii, habes cum ipso principe apostolorum, hic et in
futura vita, coram omnipotenti Deo nostro, sicut præ
ejus Ecclesia, et nostra defensione: disponeris et
decertaveris, sub omni velocitate, ut cognoscant
omnes gentes tuam fidem et puritatem, atque amo-
rem, quæ habes erga principem apostolorum beatum
Petrum, et nos, ejusque peculia nera populum zelando
et defendendo: ex hoc enim tibi poteris immortalis
[Lamb., Gent., memorialem] et æternam acquirere
vitam.

^G que falso Romanorum pontificum dominium certum
in dubium revocet.

^b Exstat Cent. Magdeb. 8, cap. 10. GRETS.

^c Si igitur Fredegarii continuatore teste, qui
vovus auditur hac in re, legati Gregorii, novum, atque
inauditum antea, munera pretiosa obtinuerant; eaque
nunc sublata dicuntur ex basilica principis apostolorum:
quænam fides habenda est Ruinartio binas
hasce litteras eadem occasione scriptas esse contenden-
ti? Quoniam Pagio juxta morem suum definiendi
(an. 741, n. 8.) ubi agit de morte Greg. III, 28 No-
vembri an. 741: *Aliquot ante menses Gregorius duas
legationes in Franciam ad Carolum majorem domus
miserat, binasque ad eundem litteras dederat?* Contra
si cum Anastasio retrahantur litteræ ad an. 739, et
ad præcedentem legatio, nil clarius desiderari potest.
At de his absurde dictum in Admonitione. Parentum
etiam munera hic laudantur, quæ majorum domus
nulla reperiatur: quare Francorum reges Caroli pa-
rentes nuncupari videntur. Nam legimus apud Anast.
(sect. 85) in Vita Hörmsidæ: *Eodem tempore venit
regnum cum gemmis pretiosis a rege Francorum Chlo-
doveo christiano donum beato Petro apostolo. Sig-
berto etiam id testante an. 510: Ipse vero rex misit
Romanam sancto Petro coronam auream cum gemmis,
quæ regnum appellari solet.* CENN.

^d Recte Baron. (739. n. 6) historiam Anastasii
supplens de Langobardorum rebus eo anno gestis
deprecationem hanc comprobat hujus epistolæ testi-
monio. Ib.

^e Silentium nominis mihi persuadet; ut credant
eundem Anchartum: ita ut paucos post dies, ante
ejus discessum expilatio basilicæ facta fuerit. Brevi-
tas litterarum, summa tantum capita leviter tacta,
plura ei secreto commissa: in utraque epistola, non
secus docent: